

MARIANNE

“Jag vill vara ifred och pyssla med mitt, utan att ha någon kacklande höna bredvid mig i soffan.”

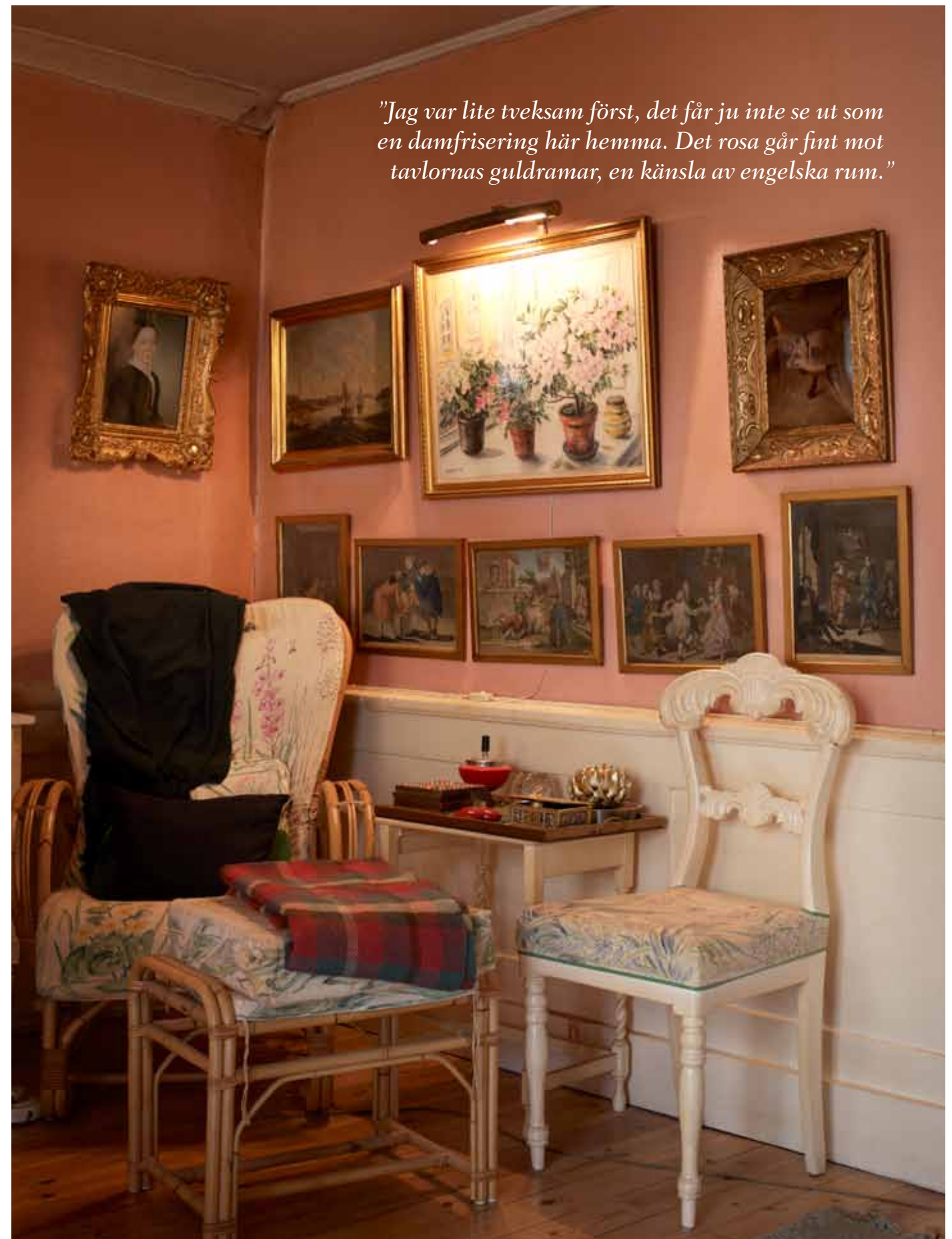
Det är 70 år mellan fingrarna och fotot. En livstid laddar millimetrarna mellan en åldrad hand och fotografiets silverkorn. Att titta ner till 1940-talets svartvita värld och den 22-åriga Marianne Gaston de Portefaix och samtidigt se henne, snart 90 år gammal i soffan intill, är en upplevelse av livets spännvidd, ett lika obegripligt som självklart glapp mellan ungdom och ålderdom, mellan nu och då, mellan nyss och snart. Men det finns en kärna i alltihop, som kanske bara äldre människor kan känna tydligt: tiden är ingenting. Mariannes leende, det lite sneda och roade Portefaix-smilet är sig likt, både från den 22 september 1943 och nu på våren 2012, när hon sitter här i sitt rosa rum. Det är omöjligt att inte bli förälskad. Men i vad? I 1940-talets kalaspingla, glamourös och äppelkindad på samma gång, liksom klippt ur en lyxig Hollywood-komedi med aftonklänningar, pälsar, zebrarandigt, med röd sommarhatt och fiskespö, med rediga skor och skojsande med foxterriern Happy. Eller förtjust i Marianne idag där hon skrotar runt i sin 40 år gamla hemsydd klänning, färskinnstofflor och uggleglasögon, vinglas och ciggisar. Eller förtrollad av livet själv som här i lägenheten visar hur rikt det kan vara. All melankoli över dess korthet raderas. Att möta Marianne piggar upp. Minnen från hennes långa liv blandas med röken från ständigt nya cigaretter.

”Kroppen är gammal, orken är gammal, men huvudet funkar fortfarande, peppar, peppar, och det är jag glad över. Roligt har jag haft, omväxlande, äventyrligt och med massor av trevliga människor”, säger hon och slår igen fotoalbumet, tittar sig runt i lägenheten. Här bor

hon sedan 1970-talet i en trerummare med nästan inget ljus. Hon flyttade ändå in för att rummen påminde om hennes ungdoms lägenhet i gamla Klara. Det mesta skevar och är snett härinne, det är lågt i tak, inga räta vinklar, en antites till hur boende ska se ut idag. Här finns det skrymslen, hörnor, väggar, vrår, mörker och passager, allt som beröringsängesten i 00-talets inredningsvåg har utrotat. Inte en vit fläck faktiskt, stadsluft och decennier av cigarettrök har gjort sitt. "Jag röker allt som det går att tända eld på, just nu Gula Blend. Jag har rökt sen jag var 30, ett paket om dagen, men har ingen rökhosta." Marianne röker på ett njutningsfyllt sätt som man sällan ser numera. Hon plockar en cigarett från ett skrin, håller den otänd mellan fingrarna i säkert fem minuter medan hon pratar om annat, så sträcker hon sig efter ett av de brinnande bordsljuserna och tänds cigaretten, lutar sig tillbaka. Det ser härligt ut, doftar gott.

Väggarna målade Marianne i rosa efter ett tips från en arkitekt. "Jag var lite tveksam först, det får ju inte se ut som en damfrisering här hemma." Det rosa går fint mot tavlornas guldramar, en känsla av engelska rum. Ett skeppsbrott i olja över soffan, släkttavlor, eget måleri och ett par 1700-talsporträtt. En egen tavla i pastellkrita visar blommorna hon fick på sin 60-årsdag 1983. Hon har sin dagliga bas i soffan, med allt som behövs inom räckhåll. En liten vit, gulnad radio, "jag är radiot", en brödrost och ett kubformat kylskåp uppgillrat intill. På bordet: marmelad, ketchup och senap, Noblesse-choklad, kryddor och ett litet seltersglas med vin. Hon ser ut över det lilla torget, omgivet av väggar, som i ett dagbrott. Duvorna pickar på ett halvt äpple i blomsterlådan, det känns parisiskt på något sätt. En burk nässelsoppa står på svalning, äpplen, persikor i korgar, i blomlådan har hon nyttoväxter. Ett kebabställe och ett kafé ligger nedanför lägenheten och folk brukar sitta ute och äta. "Då är det folkliv här. Jag kan titta rätt ner på tallrikarna, det är trevligt."

De flesta av Mariannes gamla vänner och släktingar från förr är döda, men det tycks inte bekymra henne. "Jag njuter av ensamheten. Jag vill vara ifred och pyssla med mitt, utan att ha någon kacklande höna bredvid mig i soffan. Jag tecknar, målar, syr, gör allt möjligt. Mig får de bära ut härifrån." Då och då ger hon sig ut i grannskapet för att handla det nödvändigaste. "Man behöver inte åka in till stan för det." "In till stan", fint sagt, hon bor mitt i Stockholm, men Gamla stan har trots turistifieringen bevarat avkrokens charm med kvartersbutiker, blomsteraffärer och antikhandlare. "Jag lever mitt liv i lugn och ro, precis som jag vill ha det. Jag har haft så mycket med folk att göra hela mitt liv."

"Jag var lite tveksam först, det får ju inte se ut som en damfrisering här hemma. Det rosa går fint mot tavlornas guldramar, en känsla av engelska rum."

*"Storken flög över mitt tak.
Skulle alla kvinnor få barn fanns det
bara ståplatser kvar på jorden."*

"Bostaden var förr tre mindre lägenheter. En läkare bodde i vardagsrummet och tog livet av sig framför öppna spisen. Enligt grannarna hade han brukat narkotika."

Vi börjar nysta oss bakåt. Snabbt sammanfattat, med en puff cigaretttrök. "Jag har varit diversearbetare och träcklat mig fram här i livet. Arbetat på kontor, varit mannekäng, jobbat med hemsömnad och måleri." Hon föddes i Stockholm 1923, växte upp i Klarakvarteren på Drottninggatan som på den tiden var stadens bästa affärsgata med kända varuhus och butiker: Paul U Bergström, Metz, Buttericks och restauranger. Marianne och hennes två systrar gick på Franska skolan, "det hade pappa lovat farfar, flickorna måste kunna sin franska". "Pappa fick krama ur sin plånbok för det var inte billigt att gå där." Marianne var språkintresserad och talar engelska, franska, tyska och en del italienska. Hennes pappa Jules Gaston de Portefaix var skådespelare men hade sadlat om till grosshandlare och importerade franska parfymer och tvålar och sålde vinjäst till färgaffärerna under kriget, då många ville göra vin själva. Slakten Portefaix kommer från Paris och var teaterfolk som reste runt i Europa, sjöng på operahus och scener. Krig tvingade förfäderna till Sverige. Mariannes farfarsfar deltog i fransk-tyska kriget 1870–71 och hamnade i fångenskap i Tyskland. På den tiden kunde fångar köpas fria och förmögna släktingar i Sverige hjälpte till. "Det var bland annat gumman Hallwyl som betalade. På så sätt kom farfarsfar till Stockholm."

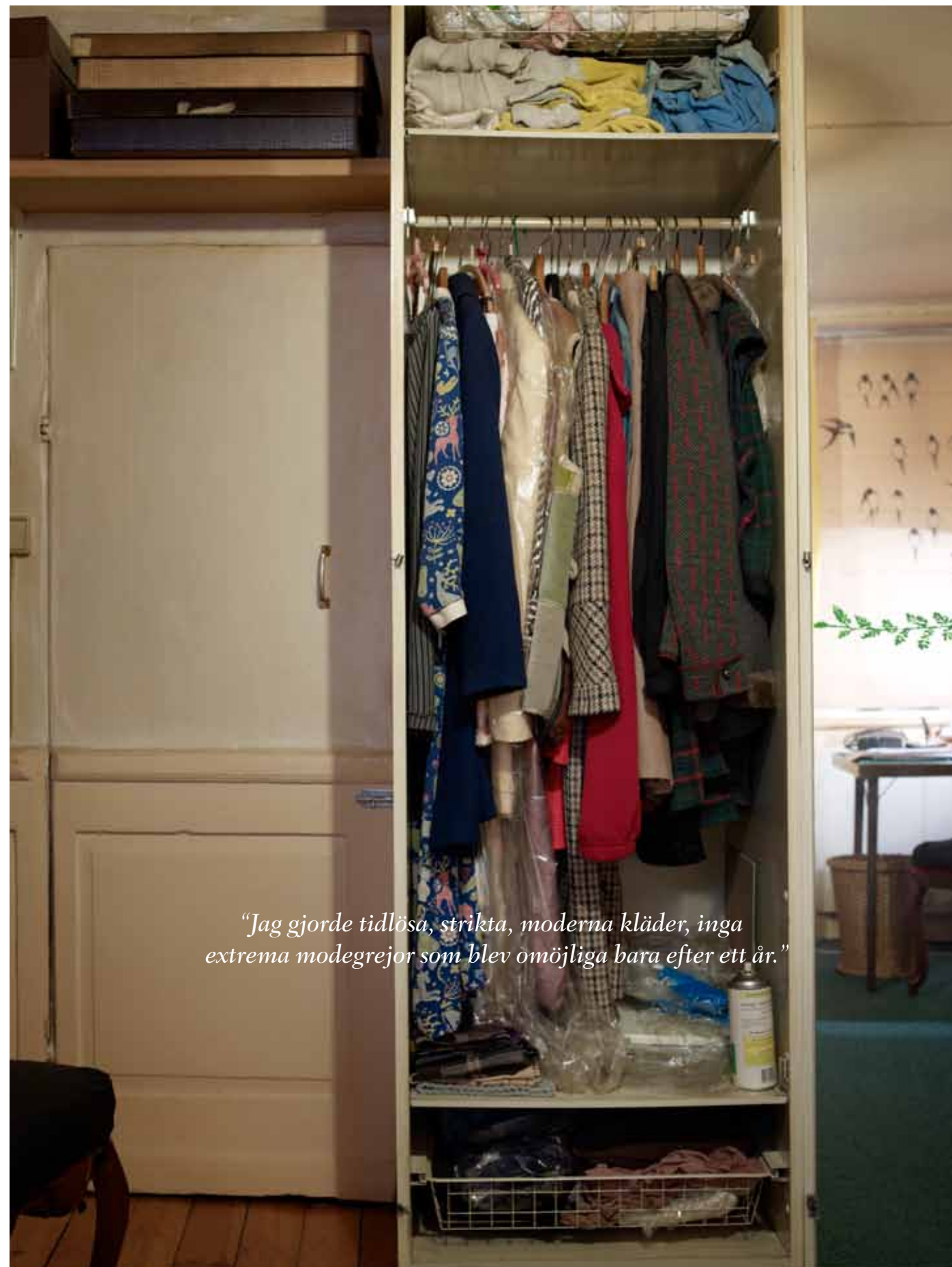
Farfadern var operasångare, körsångare och skådespelare och sjöng på Berns. Pappan skrev filmmanus i sin ungdom och var med i Mauritz Stillers *Gösta Berlings saga*. Marianne älskade dans och gick i dansskola, men fick inte studera balett för sin pappa som tyckte att hon var för lång och smal för det. "Typiskt va. Jag ville bestämma själv vad jag skulle göra och vad jag längtade efter, men man skulle alltid lyda pappa. Mamma sade jämt 'fråga pappa, fråga pappa' och tog inte ansvar för någonting, utom när det var hål i strumpan." Marianne sattes i Richard Anderssons musikskola och traggade med pianolektioner i sju år. "Men inte blev det nån pianist av mig inte." Hon lärde sin tolv år yngre syster Louise balettstegen och hur man skulle röra armarna graciöst. När systemen senare blev ballerina på Kungliga Operan under namnet Loulou Portefaix, prisade kritikerna speciellt hennes eleganta armrörelser.

Familjen Portefaix borde i en stor våning på Drottninggatan 51, men när pappans firma gick sämre flyttade man till mindre. När centralvärme skulle dras in och hyran höjas, bosatte sig familjen i gårdshuset på 64:an, i det Stuartska huset, där det ännu fanns kakelugnar och hyran var billig. Huset revs i slutet av 1950-talet för att ge plats åt Hötorgscity. "Jag gick förbi och grät när jag såg skorstenspiporna."

Marianne jobbade som 18-åring på kontor på dagarna, vantrivdes och ville bli konstnär. Under några år vid mitten av 1940-talet gick hon därför på kvällskurser i frihandsteckning, måleri och textning på Tekniska skolan. Hemmet låg ett stenkast från skolan och Marianne kunde springa över gården och upp bakvägen till lektionerna. Konstnären och formgivaren Edvin Ollers var en av hennes lärare. ”Han älskade att prata med mig medan jag målade. Han berättade om sina studier, resor och äventyr i Paris. En gång sade han ’Du är ju blåmålare som jag, du gör skuggorna blå och inte svarta som alla andra gör’. Det var på sätt och vis ett gott betyg.”

Mariannes specialitet blev att måla på tyg. Från början av 1940-talet målade hon på kläder för det fashionabla *Lejamagasinet*, åt NK och privatkunder. *Svensk Damtidning* berättade 1944 om hennes måleri på taftklänningar med blommor, en aftonklänning med påfågel på ryggen och blusar prydda med målade trafikmärken. Marianne själv beskrivs som en ”käck och sportig svensk typ med blonda lockar och gråblå ögon”, men ändå med fransyskans känsla för mode. På hennes bord syntes franska *Vouge*. Hon drömde om att resa till Amerika, där en butik i New York var intresserad av hennes textilmåleri. Men kriget pågick och planerna blev inte av. På omslaget till *Vårt Hem* från samma år var hon ”Blusmålaren”, i arbete från morgon till kväll med målade tyger. ”Och nu ser man överallt där Stockholms damer samlas, mönster med apor, hundar, palmer, sheiker, papegojor o.s.v. av märket Gaston.” Trots att tecknandet och måleriet har varit viktigt för Marianne har hon aldrig haft någon utställning, ”det kostar bara pengar och besvär”. Hon tycker inte om modern konst. Det gjorde hon inte ens på 1940-talet då konstruktivisterna, ”1947-års män” (plus en kvinna, Randi Fisher) blev hetaste konstgänget i stan. ”Det var kuber och rektanglar överallt på den tiden och det var jag inte intresserad av. Jag målade så att folk såg vad det var för någonting, men sådant måleri var inte inne.”

Marianne simmade ofta med sin bror på Sportpalatset vid St. Eriksbron. Sista krigsvintern behövde hon ett arbete och i en annons såg hon att en svensk motsvarighet till Esther Williams skulle utses. Den simmande filmstjärnan, ”Hollywoods sjöjungfru”, var omåttligt populär under de här åren. Den svenska simmarstjärnan Arne Borg, som på 1920-talet hade satt 32 världsrekord, skulle vara domare en februaridag på Sportpalatset. Marianne gick dit. ”Min specialitet var att simma under vattenet. Det längsta jag simmade var 60 meter, då gällde det att ransonera luften.” De andra deltagarna var rädda om sina permanentade frisyrer och utförde vattenkonsterna försiktigt, men Marianne satsade allt på

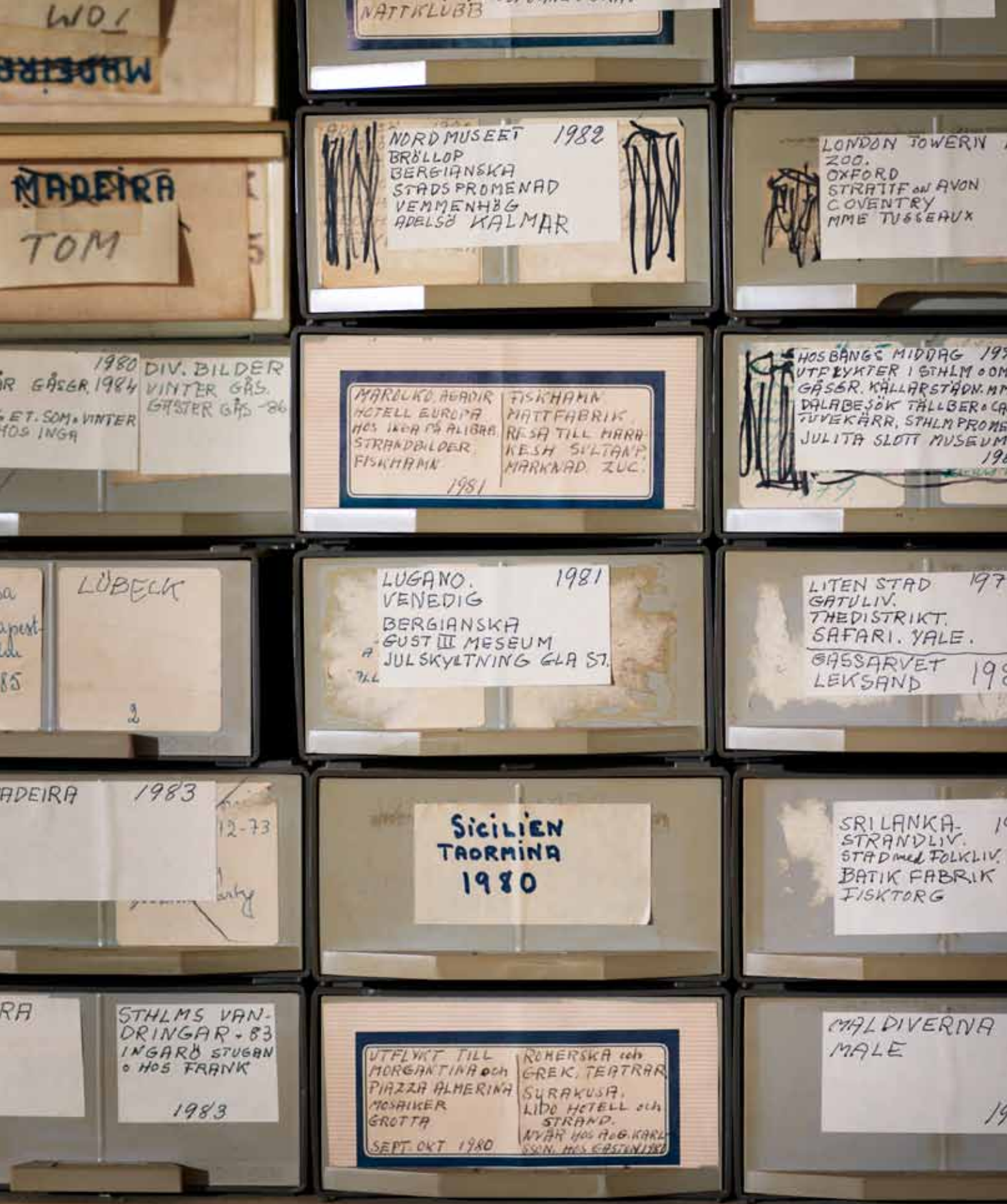

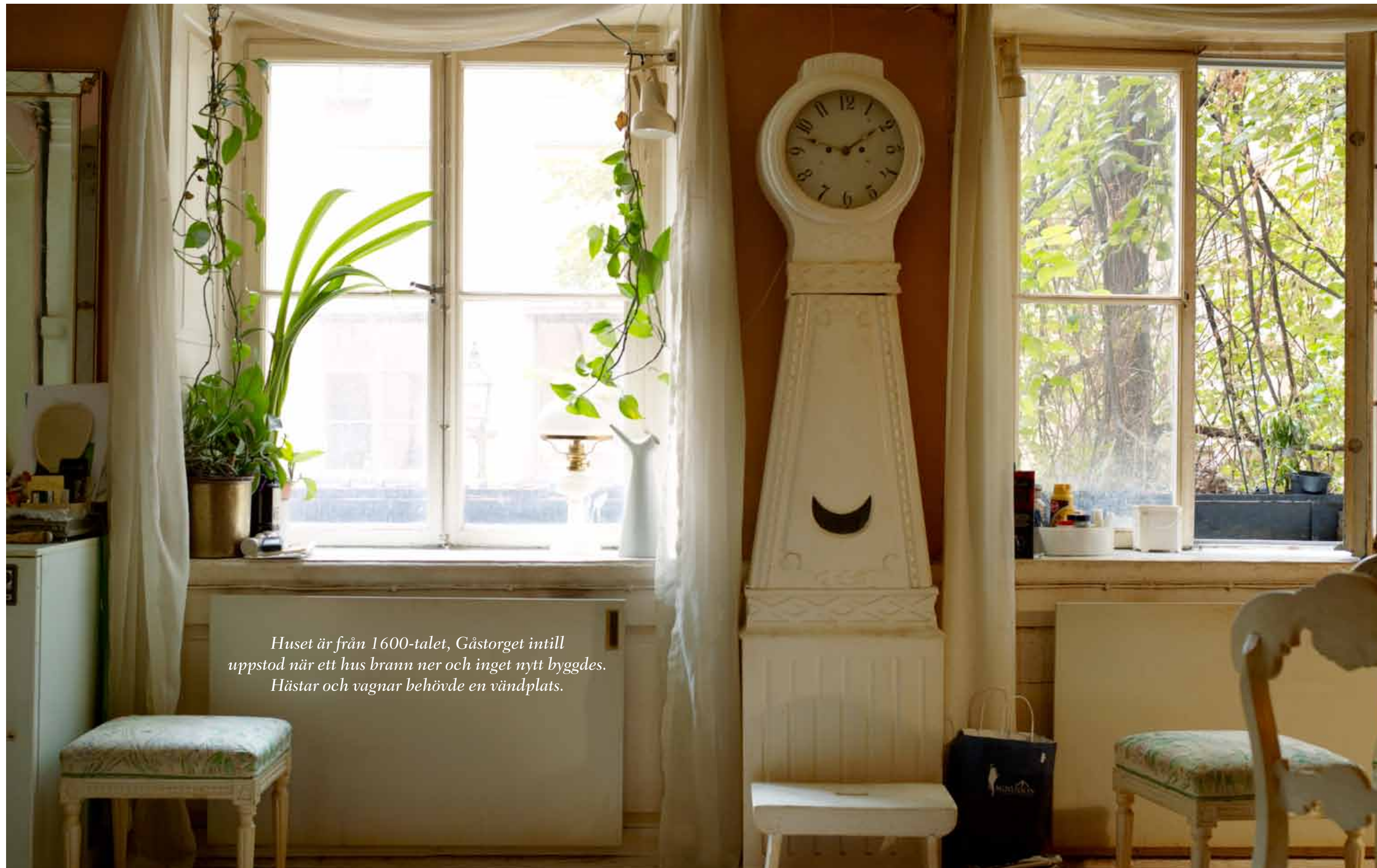
“Jag gjorde tidlösa, strikta, moderna kläder, inga extrema modegrejor som blev omöjliga bara efter ett år.”

ett kort, gjorde ett vilt dyk och simmade 40 meter under vattnet. Publiken skrek och Arne Borg kom springande upphetsad längs bassängen. Ingen hade sett en flicka dyka så. Hon gjorde så ett snyggt skutt från hoppornet och vann tävlingen. Senare, den 11 februari 1945, medan ryssarna avancerade i gytta mot Berlins förstäder, bombplan flög över Blekinge på väg mot Tyskland och Stockholm låg mörklagt, fick Marianne som en av nio finalister passera revy inför publiken på biografen Rigoletto, som då visade Esther Williams genombrottsfilm *Genom eld och vatten* för femte succéveckan. Filmbolaget Metro-Goldwyn-Mayer utnämnde Marianne till Sveriges Esther Williams, tidningarna skrev om henne på samma sätt som om Esther, "ung, ovanligt söt och sagolikt välvuxen". Tidsandan dyrkade pinuppor och glamourgirls, både från USA och hemifrån, magasinerna var tryfferade med dem. Fotograferna flockades, baddräktfabrikörerna också och snart syntes Marianne posera med den figursydda baddräkten Anita och naken med en sombrero som skydd, plätad av Ateljé Uggle för omslaget på bildtidningarna *SE* och *Cocktail*. Under sommaren 1945 turnerade hon genom landet med Arne Borgs Simcirkus och gjorde uppvisningar. Hon simmade i flotta bassänger och sumpiga inlandsåar med näckrosor, och överallt kom det massvis med folk som satt på läktare och stränder. Kriget var över och suget efter glamour och kändisar var stort. Kungabesök, film- och sportstjärnor drog massvis med folk. 700 personer kom till sim- och eldfesten vid Kvarndammen i Vetlanda den första fredssommaren. Marianne var där och gjorde sina undervattenstrix. Efter showerna blev sällskapet ofta bjudna på kalas. Marianne visar en teckning hon gjorde i Ullånger den 21 juli 1945, en bit tomt landskap med vattenspegel. För 65 år sen var det fyllt av nöjeslystna svenskar, nyfikna på "Sveriges simmarflicka nr.1".

Simkarriären gick i stå efter några säsonger, Konstfackstudierna var över och Mariannes andra äktenskap hade gått i kras. Hon ville utbilda sig. Eftersom hennes man hade brutit äktenskapslöftet fick Marianne ett skadestånd som hon använde till skolväxter. Hon har alltid gillat att sy, redan som 5-6-åring älskade hon att göra dockkläder. Tidigt fick systrarna Portefaix lära sig att lappa, laga och sy om. "Mamma sade: 'titta upp på vinden, där hänger nog något.'" En av pappans avlagda kostymer kunde enkelt förvandlas till en dräkt med illerskinn runt höfterna. Sedan ungdomen har Marianne sytt sina kläder själv. Idag bär hon en klänning i kapptyg, sydd i Schweiz i början av 1970-talet då det var oljekris och värmen sänktes överallt och hon behövde en varm klänning. Det rutiga tyget får en överraskande twist av två vita slejfar runt halsen. Efter 40 års användning har klänningen färdats genom

*Huset är från 1600-talet, Gästorget intill
uppstod när ett hus brann ner och inget nytt byggdes.
Hästar och vagnar behövde en vändplats.*

“Det har hänt att folk har skällt ut mig, eller spottat, men då brukar jag bara säga: Ser du inte att det är kaninskin?”

trenderna, men den håller fint. Hon tar fram andra kläder och det är idag lite svårt att samsas med en krage av guldsäl eller ett makalöst kappfoder av pälssäl, en sälart som nästintill utrotades på 1800-talet på grund av sitt fantastiskt täta och varma skinn. ”Det har hänt att folk har skällt ut mig och spottat på mig, men då brukar jag bara säga: ’Ser du inte att det är kaninskin?’ eller ’lilla vän, det är ju nylonpäls?’” Marianne skrattar, hon vet att päls är tveksamma plagg idag, men i en annan tid kunde hon inte motstå skinnet, lånade 3 000 kronor av sin pappa och köpte det. Redan då var det en raritet. Säljare var dottern till Läkerolkungen Ahlgren i Gävle. Hon hade kommit på obestånd och sålde sina tillhörigheter.

I början av 1950-talet sökte sig Marianne till Märthaskolan, den franskinspirerade sömnadsskolan och modehuset som låg vid Stureplan i nästan 50 år (1927–75). Skolan var Kunglig Hovleverantör och hade Stockholms snobbigaste haute couture. Marianne som var van vid att sy och skicklig på tillskärning, gick den stora yrkeskursen och flyttades snabbt upp i klasserna till den högsta nivån. Efter tre år gick hon ut kursen med omdömet ”Synnerligen lämplig för yrket” utfärdat av skolans ledare Marg von Schwerin. Det var det bästa betyg hon någonsin har fått.

Marianne tog med sig sina kundkontakter och startade en egen systuga. Hon arbetade hemma, mest ensam, men ibland med hjälp från sin syster och ett par vänner. Det var en bra tid. ”Jag hade skilt mig, det var fritt fram att sy och jag hade mycket att göra med många trevliga kunder. Det var fint som sjutton.”

Ryktet om Mariannes systuga spred sig och den kallades en tid för ”Lilla Märthaskolan”. Kunderna var väl utvalda, de som rekommenderades att titta upp, en av dem var Karin Ekelund, stor stjärna på 1940-talet, omslagsflicka på tidningen *SE*, bortglömd idag. En annan var prinsessan Lilian som kom upp till Marianne för ändringar av festklänningar och annat. ”Lilian var sparsam. Hon frågade alltid innan vad det kostade och var lite gnidig ibland. Jag har lagat några byxbakar åt hennes make prins Bertil också.” Marianne sydde klänningar för nobelfester och bjudningar. På den tiden var långklänningen ett plagg som användes vid alla möjliga festligheter. Var det party eller middag skulle kvinnan bära långklänning. Det skulle vara ”mellanklänningar” vid speciella tillfällen och andra klänningar när man uppvaktade med presenter innan bröllop. Marianne sydde mest för äldre kunder som kunde betala. Det blev ändå billigare hos henne än på Märthaskolan som var vansinnigt dyr. ”Jag gjorde tidlösa, strikta, moderna kläder, inga extrema modegrejor som blev omöjliga bara efter ett år.”

Kunderna begrep sig dock inte på namnet Portefaix, utan kallade henne "Madame Gaston", så det fick bli varumärket som hon sydde in för hand i kläderna.

Det var viktigt för Marianne att tjäna egna pengar. "Jag ville inte springa och be nån man om pengar hela tiden. Nu blev det nästan tvärtom. Mina män bad mig om pengar."

Hon har varit gift fyra gånger. Hennes första man var fotografen Göran Algård. Marianne gifte sig med honom vid 19 års ålder. Det var han som tog modebilderna under kriget. Han hade också kontakter i Tyskland och sålde sina bilder "till *Signal* och de där". *Signal* var en tysk propagandatidning som med *Life* som förebild glorifierade tysk kultur, krigsföring och industri under kriget. "Tyskarna var tokiga i Norrland och i samekulturen", berättar Marianne och visar foton där hon poserar med skidor i snödrivor. Det togs bilder till böcker och affischer för Svenska Turistföreningen. Både Göran och Marianne fotograferade, han hade en Leica med färgfilm, hon plåtade svartvitt med en Rolleiflex. Paret reste till Lappland under krigsåren och bodde hos samer som knappt pratade svenska eller finska. Marianne berättar om samer som smög sig in i Norge för att skaffa sprit och ger glimtar av en uråldrig kulturs vardagssysslor. Hon minns speciellt en gammal gubbe som satt och slog en knippa med gräs, "myrhö", mot stenarna. Han tröskade skohalm. Genom att slå gräset mot marken blev det mjukt som silke och kunde stoppas i skorna. Från toppen av ett berg vid Riksgränsen såg hon tyska soldater marschera och vakta gränsen mot Norge. "Det glömmar jag aldrig, det var otäckt."

Äktenskapet med Göran Algård tog slut när han träffade en annan kvinna. "Göran tyckte om fruntimmer och det var inte roligt att bli bedragen och övergiven. Ska jag vara gift ska det vara bara min man och inget annat." Skilsmässan kan anas under ytan i reportagen. I en text heter hon Gaston-Algård, i nästa kallas hon "fröken Gaston", den unga fransyskan med "temperament och humor glittrande i ögonen". Hennes strålände leende för 70 år sen får sina skuggor. Hon träffade snabbt ... minnet letar ... "vad sjutton hette han då?" Jo, Claes Sylwander, fotograf, skådespelare och senare teaterdirektör. Marianne berättar att han gärna ville ordna sin tillvaro som på teatern, särskilt gällde det parets bröllop. I ett gulnat klipp från *Dagens Nyheter* i januari 1946 berättas om societeten som flockades i Gustaf Adolfs kyrka för att beskåda "den skira och sagolikt älskliga lilla Marianne", om bröllopsmiddagen på Grand Hotel och brudens klänning, "ett underverk i blekgult siden och brusande tyll", speciellt influgan från Paris. "Men den klänningen hade

jag sytt själv. Jag hade inte mage att gifta mig i vitt, eftersom jag hade varit gift tidigare, men jag gjorde en gul klänning med gula tygblommor och rosor. Folk tyckte det var rysligt vackert." Claes Sylwander tyckte dock inte det passade med en hemsydd klänning på sitt storstilade bröllop och ljög för journalisterna. Allt skulle vara snofsig och exklusivt. "När vi stod redo att gifta oss kom Claes springande och ropade. 'Vet ni, fullt hus!' Tänk dig va, vårt bröllop regisserat som en pjäs!" Efter tre års äktenskap träffade Sylwander skådespelerskan Ingrid Thulin och gifte sig med henne. "Det smällde tydligen högre", säger Marianne torrt och skrattar lite åt att Thulin senare dumpade Sylwander för Harry Schein.

Med Mariannes tredje man byttes teaterlivet mot naturliv. Hon gifte sig med Gunnar Engkvist, son till storbyggmästaren Olle Engkvist, som arbetade med några av de främsta svenska arkitekterna och byggde uppmärksammade smal- och stjärnhus, "Per Albin-husen" i Bromma, kollektivhus och Bonnierskrapan. Med sina språkkunskaper fick Marianne ofta agera lillvärdinna vid byggmästarens fester på rokokooanläggningen Svindersvik, som Engkvist köpte, räddade och senare sålde till Nordiska museet. Sonen Gunnar läste till lantbrukare. Många somrar tillbringades med fiske och jakt på en skärgårdsö som familjen Engkvist ägde. En period bodde Marianne och Gunnar på en gård i Grödinge, "jag har varit bonnkärring också", men när pappan inte gav sonen sin egen gård, gav han upp planerna på jordbruk och paret flyttade till ett radhus i Roslags Näsby. Berättelsen får stora luckor, mörka tråkigheter. Marianne såg sin man alkoholiserad och när han till slut misshandlade henne, lämnade hon honom och flydde till bekanta i Schweiz. Hon gick så småningom med i svenska klubben i Lugano och lärde där känna sin senaste man, Ulf Lundahl. Äntligen fick Marianne ett fridfullt äktenskap. "Jag gick mellan ytterligheter. Ulf var nästan för snäll och vi var gifta i 30 år." Ulf Lundahl dog 2008 och spåren finns ännu kvar i lägenheten. Han älskade att se på tv varje dag, "jag begrep aldrig det där", säger Marianne. Tv:n står kvar, fast hon tittar sällan. Ulfs arbetsbord står belamrat längre in i lägenheten, på hyllorna travar av lådor med diabilder, massvis av gammalt solsken: Sicilien, Taormina, Hyde Park 1980, Verona, Sirmione, Padova, Lugano 1973, Miami, Mexico, Karibien december 1982. Ulfs foto hänger över sängen i det helt rödmålade sovrummet, där syrrans kappa har sytts om till gardin med en glänsande applikation. Utanför gråljus i en trång gränd och ljud av turister. Trots fyra äktenskap fick Marianne inga egna barn. "Storken flög över mitt tak", säger hon lättvindigt. "Skulle alla kvinnor få barn fanns det bara ståplatser kvar på jorden. Jag blev dessutom ockuperad av mina mäns familjer, de fick gå i första hand."

Tre skilsmässor, uppbrott och svek, krossat hjärta, det kan inte alltid ha varit lätt att vara Marianne Gaston de Portefaix, men det som flyter upp till ytan är, som *Svensk Damtidning* skrev om henne, ”färgglatt och ljus”, de fina minnena. Kanske fungerar vi så i ren överlevnadsdrift, det mörka vittrar och dunstar. Marianne verkar nöjd. Hon kan skratta åt gamla mannekängbilder, hon glömmet sina mäns namn, hon har arbetat med det hon har valt själv och tyckt var roligt. Hon är fortfarande nyfiken. ”Det är så mycket jag vill göra som jag inte hunnit ännu. Jag är 90 år och nu är det slut med undervattenssimningen. Men vet du vad? Det är också väldigt skönt att lära sig säga ’nej tack.’”

“Det är så mycket jag vill göra
som jag inte hunnit ännu.
Jag är 90 år och nu är det slut
med undervattenssimningen.”